

0,1777

ERZURUM KÜLTÜR EĞİTİM VAKFI YAYINEVİ
THE PUBLISHING HOUSE OF ERZURUM CULTURE AND EDUCATION FOUNDATION

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

EKEV ACADEMIC REVIEW

SOSYAL BİLİMLER
SOCIAL SCIENCES

Yıl
Year **15**

Sayı
Number **46**

Kış
Winter **2011**

Wilfred Cantwell Smith'de 'Aşkın Tanrı' Problemi

Celal BÜYÜK^(*)

Özet: Tanrı kavramıyla ilgili olarak en çok tartışılan konu "Tanrı'nın Aşkınlığı" problemi olmuştur. Smith'e göre dini yaşam, Tanrı gerçeği ile başlar. Tanrı, aşkınlığa denk olup, dini çalışmalarda değişmez başlangıçtır. Ona göre 'Aşkınlık', normalde Tanrı kavramıyla sembolize edilir, fakat bu zorunlu değildir. Bu çalışma, Smith'in 'Aşkın Tanrı' anlayışına yüklediği anlamı ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Wilfred Cantwell Smith, Aşkınlık, Tanrı, Teoloji, Teizm

Problem of Transcendence of God in Wilfred Cantwell Smith

Abstract: The problem of 'transcendence of God' has been the most discussed issues related to concept of God. According to Smith, religious life begins with God. God, who is equal to transcendence, is unchanged since in religious studies. According to him 'transcendence' is symbolized with the concept of God normally, but it is not mandatory. This study is trying to put the meaning that uploaded by Smith to conception of transcendental God.

Key Words: Wilfred Cantwell Smith, Transcendence, God, Theology, Theism

* Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi K.K.Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü.
(e-mail : celal.buyuk@atauni.edu.tr)

Giriş

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar geçen sürede Tanrı kavramının bir şekilde var olduğu ve farklı biçimlerde tasvir edildiği görülmektedir. Dolayısıyla, gerek felsefi ve gerekse dini çevrelerde bu kavram hakkında değişik kabul ve yorumlar ileri sürülmüştür.

Tanrı kavramı ile ilgili olarak teist ve ateistler arasında ortaya çıkan en önemli problem, bu kavramın tasviri ve realitesi hakkında olmuştur. Her iki anlayış arasında yüzyıllar boyunca, özellikle Orta Çağ'da ve Aydınlanma döneminde, Batı'da ve Doğu'da uzun tartışmalar yapılmış, lehte ve aleyhte kanıtlar bulunmaya çalışılmıştır. Çağımızda ise bu tartışmalar, aynı hızla devam etmekle birlikte, Tanrı'nın varlığı ve varlığı ile ilgili kanıtlardan çok, dikkatler Tanrı kavramının kendisine yönelmiştir. Tanrı kavramının tanımı ve günlük yaşamdaki rolü, tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. (Topaloğlu, 2001: 121)

Pek çok insan için Tanrı, bütün yaşamın ve varlıklar âleminin temel dayanağı olup, düşüncenin zorunlu olarak vardığı sonuç ve aklın şüphe duymayacak derecede kabul ettiği yüce bir varlıktır. (Topaloğlu, 2001: 9)

Tanrı kavramıyla ilgili olarak en çok tartışılan konu "Tanrı'nın Aşknlığı" problemi olmuştur. Tanrı'nın aşkın olması da onun nasıl bilinebileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Aşkın olan ve görülebilen her şeyden tamamen farklı olan bir varlık nasıl bilinebilecek ve tanımlanacaktır? Ayrıca insan düşüncesinin ötesinde kalan bir varlık, insani terimlerle nasıl ifade edilecektir?

Teizm, Tanrı'nın aşknlığını vurgularken O'nun hakkında nasıl ve ne şekilde konuşulabileceğini ortaya koymaktadır. Tanrı, doğası gereği, bir yandan duyumlarla tecrübe edilemez, hissedilemez, algılanamaz ve gözlemlenemez bir varlık iken diğer yandan o, insanlar tarafından bilinemez. Onun mahiyeti, söylenen pek çok şeyden farklıdır ve farklı olacaktır. (Topaloğlu, 2001: 124) Teizme göre Tanrı'nın aşknlığı, bir anlamda O'nun evrenin ötesinde olması, her şeyden bütünüyle farklı olarak mahiyetinin bilinmemesi ve gözlemlenememesi anlamına gelmektedir. Tanrı'nın mahiyetindeki görüşleri birbirinden oldukça farklı olmakla birlikte, böyle bir varlığın var olduğunu düşünmeyen veya O'nun varlığı konusunda ciddi kuşkular taşıyanlar açısından da "Tanrı" kavramı, tartışmanın temelini oluşturmaktadır. (Yeşilyurt, 2001: 7) Dolayısıyla ateist düşünce sisteminde, bu konuda büyük itirazlar yükselmiştir. (Topaloğlu, 2001: 130)

A. J. Ayer'e göre, bir varlığın aşknlığından bahsetmek ve ona atıfta bulunmak, o varlığın metafiziksel bir kavram olduğunu ortaya koymaktır. Ona göre metafiziksel bir kavram hakkında elimizde deneysel veriler olmadığı için, onun hakkında doğru ya da yanlış konuşma imkânına sahip değiliz. Dolayısıyla böyle bir kavramın niteliğini tasvir edemeyiz. Zaten Tanrı kavramının mahiyetini tasvire çalışan herhangi bir cümle de anlamlı değildir. (Ayer, 1990: 120; Topaloğlu, 2001: 130) Bu yüzden onun tartışılması da anlamsız olmaktadır.

Analitik felsefe, aşknlık kavramına karşı oldukça farklı bir itiraz yöneltmiştir. Dile karşı bir ilgi ve açıklık tutkusu dışında, birkaç filozof, Tanrı kavramının temel olarak anlaşılabilir olduğu, tutarlı bir tartışmanın gereklerini taşımadığı sonucuna

ulaşmışlardır. Bu durumda, kesin olarak Tanrı'nın var olup-olmadığını tespit etmenin hiçbir yolu yoktur. Dolayısıyla Tanrı'dan söz etmek anlamsızlaşmaktadır. Bilginin diğer alanlarında, ispatlanamayan şeylerden söz etmeyi anlamsız bulduğumuza göre din neden bir istisna olsun? (King, 2001: 20)

Aşkın bir varlık hakkında söz söylemek, imkânsız olmasa da, problemler barındırmaktadır. Çünkü Tanrı hakkında konuşan kişiler olarak bizler, Ondan söz ederken ve O'na bir takım sıfatlar atfederken kullandığımız terimlerin anlamlarını, o terimin beşeri düzlemde olağan kullanımdaki anlamlarından almaktayız. Ancak bu, hakkında konuşulanan Aşkın oluşu, dili kullanan insanın sınırlılıkları ve bizzat dilin doğasından kaynaklanan yetersizlikler nedeniyle o kadar da kolay olmamaktadır. Çünkü beşeri dilde doğrulanıp anlam kazanmış kelimelerin Tanrı'ya atfedilmesiyle ilgili olarak kavramların birebir anlamlarıyla Tanrı'ya atfedilmesi durumunda antropomorfizme düşme, literal anlamlarından her uzaklaşma da belli oranda anlam kaybına yol açmaktadır. (Yeşilyurt, 2001: 8)

Smith ve Tanrı'nın Aşkınlığı

Wilfred Cantwell Smith'in imanın eylemsel yönüne vurgusu, imanın objesi hakkında bir tartışma doğurmasına rağmen o, dinsel imanın objesinden "Aşkın" olarak bahsetmeyi tercih eder. Ona göre "Aşkınlık", normalde Tanrı kavramıyla sembolize edilir, fakat bu zorunlu değildir. (Smith, 1976: xx)

Smith'e göre Kanada'nın bir kısmında Fransızca, diğer kısmında İngilizce konuşan aynı milletten insanlar olduğu gibi, bir çevrede "Aşkınlık", farklı bir çevrede ise 'Tanrı' kavramı kullanılabilir. (Smith, 1981: 184) O, birçok arkadaşının "Tanrı" kavramını olumlu ya da olumsuz şekilde kullandığını belirtmektedir. Kendisi ise çalışmalarında, "Aşkınlık" kavramını uygun bulan modern gruba katılır.

Smith'in "aşkınlık" anlayışının bir uygulaması, Marksizm örneğindeki gibi, genelde dinsel kabul edilen geleneklerin dışında gerçekleşmektedir. Smith'e göre Marksist bakış açısı, gerçekte "aşkın" karakterlidir. Ona göre Aşkınlık, sadece ebedi aşkınlık değil, aynı zamanda tarihin ötesinde hiçbir amaç olmasa bile inanılabilir. Gelecekte insanlar, aşkınlığı, algılanan dini geleneklerin dışında bulabileceklerdir. (Smith, 1976: xx) Burada görüldüğü gibi dini bir içeriğe sahip olmayan dünyevi sistemler de Smith tarafından aşkın boyutta değerlendirilmekte ve bunun gelecekte kurulacak sistemler için de mümkün olabileceğini göstermektedir. Fakat Sovyetler Birliği'nin ütopyacı idealizminin çöküşüyle birlikte Smith, bu düşüncesinin boş bir ümitten öteye gitmediğini gördüğünü itiraf etmiştir.

Smith'de Tanrı kavramı, yalnızca aşkınlığın kişisel bir tasviri olarak değil aynı zamanda hakikatin üstün bir ifadesi olarak da görülmektedir. Onun yazılarında en azından üç hakikat kavramına vurgu yapılmaktadır. Egzistansiyel hakikat, ahlâkî hakikat ve önermesel hakikat.

İlk bakışta Smith, dini gelenek mensuplarının benimsediği egzistansiyel hakikat düşüncesini vurgular gözükmemektedir. Fakat bu gelenekler, aynı zamanda, gözlemci tarafından da ahlâken gerçek olarak görülebilir. Tanrı ile ilgili önermesel hakikatin statüsü ise daha belirsizdir. Çünkü Smith, ahlâkî, doktrine alternatif olarak ortaya

koymakta ve ahlaki tercih etmektedir. Din felsefecileri, ahlâk vurgusuna rağmen Smith'in kendisini önermesel hakikat iddiaları oluşturmaktan alıkoymadığını söylemektedirler. (Smith, 1976: xx, xxi) Fakat Smith, sonraki dönem yazılarında, insanın bütün rasyonel aktivitesini dini sorumluluğa adayarak, bütün hakikati de 'Gerçeklik'ten yani, 'Tanrı'dan çıkmış olarak kabul etmektedir. (Smith, 1976: xxi)

Smith'e göre dini yaşam, Tanrı gerçeği ile başlar. Bu gerçek, istisnasız hepimiz için, O'nun sevgisini ve acılarını duymayı içermektedir. Bu gerçek, insanın onu tanımaya ve bu gerçeğin ortaya koyduğu dini yaşamda cevabımızın niteliğine dayanmaktadır. (Smith, 1967: 123) Tanrı'nın varlığını hayatına sokma gereği duymayan ya da O'nun sevgisini, ızdırabını, Paul Tillich'in ifadesiyle, onun kaygısını çekmeyen insanlar için böyle bir yaşam söz konusu değildir.

Smith'e göre Tanrı'nın varlığı problemi, günden güne toplum hayatında daha çok önem kazanmaktadır. (Smith, 1981: 177) Bu problemi dile getirme konusunda Smith, her düşünürün samimi olması gerektiğini savunur. Ona göre her teolog, hakikati kendince ifade edebilmeli; yine mesela her Hıristiyan, Hıristiyan olarak içindeki inancını ifade edebilme özgürlüğüne sahip olabilmelidir. Hıristiyanlar, eğer Tanrı'nın yaşamlarının merkezinde olduğunu benimsiyorlarsa, o zaman Tanrı, evrenin merkezinde kabul edilmelidir. (Smith, 1981: 177) Yani Hıristiyan anlayışı, Hıristiyanların kendi ifade ettikleri şekilde kabul edilmelidir. Bu durumda birden çok hakikatin var olması ve diğer insanların inançlarına saygı duyma konusu gündeme gelmektedir.

Ona göre Hıristiyan teolojisi ile bir dereceye kadar Yahudi ve İslam teolojisi, geleneklerinin sınırlarını dışarıya çevirebilmişlerdir. O, bunun dünya çapındaki din sahipleriyle konuşma ile sağlanabileceğine inanmaktadır. (Smith, 1981: 183) Yani diyalog ve fikir alış-verişi sayesinde dinler kendilerini dışarı açarak, kendi inanç temellerini ve doktrinlerini sağlamlaştırmada diğer dinlerin ve din mensuplarının tecrübelerinden yararlanabilirler. Fakat bunun için ortak bir terminoloji oluşturulmak zorunludur. Örneğin "felsefe" kavramını kullanırsak, Müslüman ve Hıristiyanlar, imanlarının en derin alanlarının ihmal edilebileceğini sanabilirler. Eğer "teoloji" kavramını kullanırsak, hümanistler ve Budistler, aynı düşünceye sahip olabilirler. (Smith, 1981: 183) Bu açıdan bakıldığında din kelimesi, bir Budist ile bir Yahudi'nin zihninde aynı çağrışımı yapmaz. Hatta önemli ortak özelliklere sahip olan bir Müslüman ve bir Hıristiyan'ın "din"den anladıkları önemli ölçüde birbirinden farklı olabilir. Bir Hıristiyan için İsa'nın getirdikleri hayatın küçük bir bölümünü kapsadığı halde, bir Müslüman için İslam'ın getirdikleri hayatın hiçbir yanını dışarıda tutmamak şartıyla kuşatmaktadır. (Watt, 1982: 21) Hıristiyanlar Tanrı'yla, İsa Mesih'i vahyeden varlığı; Müslümanlar ise Kur'an vasıtasıyla bizimle iletişim kuran 'Varlık'ı anlarlar. (Smith, 1981: 185)

Smith, Tanrı kavramı içine koyduğumuz sıfatların aynısının, diğer dinlerde özellikle de Uzak Doğu dinlerinde olamayacağını belirterek, Tanrı kavramı yerine 'Aşkınlık' kavramını kullanmayı tercih eder. (Smith, 1981: 185) Tanrı kavramının anlamını işlediği *Tanrı'nın Anlamı* adlı eserinde Robert H. King, Smith'in kaygılarını aynen paylaşmakta, hatta bir din içindeki insanlar ve mezhepler arasında bile, farklı düşünceleri kabul ederek bütün olasılıkları kapsayacak tek bir yaklaşım imkânını uzak görmektedir. Ancak King, pek çok aşkınlık anlayışının olduğunu, bu kavramın da pratik

olarak anlaşılabilir oluşu nedeniyle tarifinin zor olduğunu belirterek Smith'den ayrılmaktadır. (King, 2001: 23)

Smith'e göre bir dinin Tanrı'sı hakkında konuşanlar, O'ndan dini açıdan bahsetmektedirler. Karşılaştırmalı dinler hakkında araştırma yapan kimselerin Tanrı hakkında konuşmadıkları çok nadir görülür. (Smith, 1981: 151) Çünkü iki veya daha fazla din arasında mukayese yapılırken, dinlerin "Üstün Varlık" anlayışları arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden karşılaştırmalı dinler hakkında çalışan araştırmacıların dinler hakkındaki kavram ve terminolojiye çok iyi hakim olmaları gerekir. Aksi takdirde örneğin Budizm'deki Tanrı anlayışı ile İslam'daki Tanrı anlayışını aynı kategoride değerlendirmek, yanlış sonuçlara ulaşılmasına neden olacaktır.

Smith, İslam'ın teosantrik karakterine ve tevhidin önemine dikkat çekmekte (Smith, 1998: 24) ve İslam'da Tanrı'nın her an bir eylem/yaratma halinde olduğu (Schimmel, 1984: 131) yönündeki inancın önemi dolayısıyla deist anlayışlardan tamamen farklı olduğuna vurgu yapmaktadır. O, İslam'da peygamberin öneminin farkına çok iyi varmıştır. Fakat 'şehadet' ifadesinin ikinci yarısını, yani "Muhammed, Allah'ın elçisidir" ifadesini peygamberin kişiliğinden ziyade, Tanrı'nın aktivitesiyle ilgili bir ifade olarak görmüştür. O, bu konuda Nathan Söderblom'un anlayışını benimsemiştir. (Schimmel, 1984: 133, 134) Söderblom'a göre, "dini fenomenolojide peygamber, Tanrı'nın aktivitesinin bir görünüşüdür." (Söderblom, 1933: 224) Smith, Hıristiyanlıkta ise, Tanrı'nın kendisini Mesih olarak 'olduğu gibi' vahyettiği (Smith, 1981: 178) anlayışının hakim olduğunu belirtmektedir.

Smith, Tanrı kavramını tamamen tanımlamak için çaba göstermez. Çünkü o, bunu mümkün görmemektedir. Kullandığımız terimler, kategoriler, kavramsal ifadeler, Aşkın olan varlığı ifade etmede yetersiz kalacaktır. (Smith, 1979: 26) O, daha ziyade Tanrı kavramının dinlerde, fert ve toplum hayatındaki rolü üzerinde durmaktadır. (Smith, 1979: 27, 191,192) Bu açıdan bakıldığında din felsefesinin temel problemlerinden olan Tanrı'nın varlığı ve sıfatları problemi üzerinde o, sadece Tanrı'nın varlığı ve sosyal fonksiyonu üzerinde durmuştur. Sıfatlar probleminde bazı eserlerinde yeri geldiğinde çok kısaca değinmekle yetinmiştir. O, eserlerinde daha çok Tanrı'nın 'Zorunlu Varlık' olması üzerinde durmuştur.

Düşünürümüze göre, "Tanrı" kavramının kendisi bir semboldür. Bazıları için o, sonsuz bir şekilde pozitif, bazıları için negatif, bazıları için ise gülünç bir kavramdır. Teist anlayış, bazı temel konularda dünyadaki en büyük hareketlerden biri olmuştur. Smith'e göre, buna katılır veya katılmayız ama son zamanlarda Batı'da, daha az kimse bunu benimsemektedir. Teist anlayış, özellikle geleneksel olarak Tanrı'nın aşkınlığını ifade eden görünümünün, tamamen insanî kavramlaştırılmayla hatırlandığını ortaya koymaktadır. (Smith, 1997: 5; 1981: 183) Diğer dinî ve insanî semboller gibi Tanrı kavramı, çağlara göre farklı insanlara, gruplara farklı şeyleri ifade etmektedir. Kelimeler de dahil, tüm dinî sembollerin anlamları bunların kullanıldıkları tümel bağlamdan gelmektedir. Bu anlamların her biri ayrı ayrı içerideki ve dışarıdaki zihninde bir birlik durumu oluşturur. Bu birlikler, tek bir gelenek içerisinde bile açık bir şekilde dönemden döneme farklılaşabilmektedir. Bu birlikler ve anlamlar dizisi kavranmadıkça anlamın gerçekleşmesi zordur. (Sharpe, 2002: 87) Geoffrey Parrinder, "dinin amacı

eğer Tanrı ise, o zaman amaç anlatılamaz, fakat her bir dinî ifade kanalı, ona ışık veren şeyin bulunması için keşfedilmeye ihtiyaç duyar” (Parrinder, 1984: 255) demektedir. Bu açıdan bakıldığında her dindeki dinî tecrübe farklı olmaktadır. Bir insanın bütün tecrübeleri yaşaması, başka bir dindeki insanın ruh halini anlayabilmesi güç görünmektedir. Bu yüzden Smith’in üzerinde durduğu şekilde, bir dini, o dini benimseyen kimsenin aktardığı şekilde benimsemelidir. George Gusdorf’un ifadesiyle Tanrı’dan bahsetmek, imanını dile getirmek yani, inanılan varlığı olduğu kadar, inanan varlığı da eşit derecede işin içine dahil eden yaşanmış bir ilişkiyi göstermektir. (Gusdorf, 2000: 91) Yaşanan bu ilişki, farklı dinlerde farklı adlarla ifade edilebildiği gibi, aynı dini geleneğe mensup insanlar tarafından da yaşanan ilişkinin niteliğine göre farklı adlarda derecelendirilebilmektedir.

Görüldüğü gibi Smith’in düşüncesinde Tanrı, aşkınlığa denk olup, dini çalışmalarda değişmez başlangıçtır. Tanrı, hiç kimsenin hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı, ancak tezahürleri, simgeleri ve iman vasıtasıyla bir şeylerin bilinebildiği bir gerçektir. (Smith, 1979: 20, 21)

O, Tanrı’yı bir teolog gibi ilk bilgi olarak kabul eder. Fakat o, aşkın bir varlık olup gözlemlenemeyen Tanrı hakkında belirli dinlerin dışında ilahiyat yapmaz. Tanrı hakkında belirli bir gelenekteki Tanrı’nın özelliklerinin ne olduğu hakkında herhangi bir açık görüş olmaksızın, her insanda eşit bir biçimde olabileceği konusunda Smith’in ifadelerinde eksiklikler vardır. Bu ilahiyatın karşı çıktığı durumdur. (Ünal, 1999: 35)

Smith’in dini konulardaki ana vurgusu, sadece dinler üzerine değil, aynı zamanda fertler üzerinedir. Önemli olmalarına rağmen dini gelenekler ikinci plandadırlar. Onun düşüncesinin temelinde yatan iki temel görüş, “Tanrı” ve “insan” fikridir. Onlar, onun personalizmi ile birleştirilmiştir. Bu yüzden Smith, dini gelenekler üzerinde odaklanmak yerine fertler, onların imanları ve kişisel imanla anlaşılabilen “Aşkın gerçeklik” üzerinde yoğunlaşmanın gerektiğini savunur. (Whaling, 1984: 10)

İnsanların insanlarla ve insanların Tanrı ile olan “I-Thou” (Ben-sen) ilişkisinin önemi üzerine yaptığı vurgusunda Smith, dinsel varoluşçu Martin Buber’in düşünce dizisini takip eder. Buber, felsefeye; Smith ise, tarihe eğilimli olmalarına rağmen üç önemli konuda birbirlerine yakın düşünmektedirler: Ben-O (I-it), Ben-Sen (I-Thou) ve Tanrı problemi.

İlk bakışta Martin Buber’in Ben-O (I-it) düşüncesiyle Smith’in birikimsel gelenek düşüncesi ve Buber’in Ben-Sen (I-Thou) düşüncesi ile Smith’in iman düşüncesi arasında benzerlikler görülmektedir. Buber, Tanrı düşüncesine teistik bir muhteva vermeyi isteyen bir teologtur. Ona göre bütün objektif bilgi “Ben-O” bilgisidir. Smith’e göre “Ben-Sen” bilgisi, soyutlamadan ziyade gerçek insanlar olarak bilinen ve “Sen” olarak tanınan diğer sükülelerin öznel bilgisidir. Smith’e göre ise, çok fazla öneme sahip olan iki konu, bütün toplumda insanlararası ilişkiler ve insanlar ile Tanrı arasındaki ilişkilerdir. (Smith, 1976: 156; Whaling, 1984: 10, 11; Panikkar, 1984: 204, 215, 216)

Buber, modern düşüncenin ve Tanrı hakkında bir “O” olarak konuşan tüm teolojilerin, bireyi, otantik benine, diğer kişilere, doğaya ve Tanrı’ya yabancılaştırdığını düşünüyordu. Buber’e göre “Ben-O” ilişkisi gerçek bir ilişki değildir. Çünkü bu ilişki,

'Ben' ile 'O' arasında gerçekleşen karşılıklı bir ilişki değildir. (Buber, 2003: 91; Tüzer, 2000: 8, 9)

Buber, "Ben-Sen" ilişkisini gerçek bir ilişki olarak niteler. Bu ilişkide Sen, tümüyle öteki olan, karşımda duran, bana hitap eden ve hitabına karşı mukabelede bulunduğum bir varlıktır. (Buber, 2003: 54, 92; Tüzer, 2000: 9; Kaufmann, 2003: 27) Buber'e göre din, "Ben-Sen" düalitesine dayanır ve "Ben-Sen" ilişkisi, en yüksek yoğunluğunu ve görünümünü sınırsız varlığın, mutlak kişi olarak ortağım olduğu dini gerçeklikte bulur. Tanrı ile insan arasındaki bu diyalogda her bir taraf diğeri için bir "Sen" olur. (Buber, 2003: 67; Tüzer, 2000: 10)

Buber, "Ben-O" ile "Ben-Sen" ilişkileri arasındaki farklılığı ifade etme arzusundadır. Smith ise, gelenek ve iman arasındaki diyalektik örtüşmeyi ifade etme arzusundadır. Ona göre gelenekler günden güne gelişmektedir, insanın imanı ise tamamen farklıdır. (Whaling, 1984: 11)

Sonuç olarak Smith, Hıristiyanlık, Yahudilik, İslam ya da Budizm gibi dinlerin üstünde bir varlık olan 'Aşkın Varlık' hakkında teoloji yapmaktadır. (Smith, 1963: 17)

Smith, din mensupları arasında bir diyalog kurma çabasının sonucu olarak Tanrı kavramı yerine, dinsel iman objesinden 'Aşkın' olarak bahsetmeyi uygun görmektedir. Çünkü Hıristiyan, Yahudi ya da İslam'da Tanrı kavramıyla ifade edilen varlığın tam karşılığı Uzak Doğu dinlerinde bulunmamaktadır. Bu da ortak bir zeminde buluşmayı güçleştirmektedir. Hatta o, bu diyalog zeminini daha da geniş tutarak, ilk dönemlerinde, dünyevi sistemlerdeki inanç unsurlarının da 'Aşkın' karakterli olacağını vurgulamakla birlikte, dünyevi sistemlerin bu ideali gerçekleştirmede başarısız olmasından dolayı bu düşüncesinden vazgeçmiştir.

Smith, insanların Tanrı'yı sadece, evrendeki tezahürleri ve içsel iman vasıtasıyla bilebileceğini söylemektedir. Onun, insanların kendi aralarındaki ve Tanrı'yla olan ilişkileri üzerine yaptığı vurgu önemli olmasına rağmen, Tanrı'nın doğasından ziyade, insanın dindarlığı ile ilgilenmesi, imanın kişisel bir iç yaşantı olduğunu sezmesi önemle vurgulanmalıdır.

Kaynakça

- Ayer, Alfred J. (1990). *Language, Truth and Logic*. London: Penguin Books.
- Buber, Martin (2003). *Ben ve Sen*. Çev. İnci Palsay. Ankara: Kitabiyat.
- Gusdorf, George (2000). *İnsan ve Tanrı*. Çev. Zeki Özcan. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kaufmann, Walter (2003). "Ben ve Sen: Mukaddime". Martin Buber. *Ben ve Sen*. Çev. İnci Palsay. Ankara: Kitabiyat.
- King, Robert H. (2001). *Tanrı'nın Anlamı*. Çev. Temel Yeşilyurt. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Panikkar, Raimond (1984). "The Dialogical Dialogue". The World's Religious Traditions: Current Perspectives. Ed. Frank Whaling. Edinburgh: T.&T. Clark Ltd.
- Parrinder, Geoffrey (1984). "Thematic Comparison". The World's Religious Traditions; Current Perspectives. Ed. Frank Whaling. Edinburgh: T.&T. Clark Ltd.
- Schimmel, Annemarie (1984). "The Muslim Tradition". The World's Religious Traditions; Current Perspectives. Ed. Frank Whaling. Edinburgh: T.&T. Clark Ltd.
- Sharpe, Eric J. (2002). "Metodolojik Sorunlar". Batı'da Din Çalışmaları. Der. ve Çev. Ö. Mahir Alper. İstanbul: Metropol Yayınları.
- Smith, Wilfred Cantwell (1963). The Meaning and End of Religion; A New Approach to the Religious Traditions of Mankind. New York: The Macmillan Company.
- _____. (1967). Questions of Religious Truth. New York: Charles Scribner's Sons.
- _____. (1976). Religious Diversity: Essays. Ed. Willard G. Oxtoby. New York: Harper & Row, Publishers.
- _____. (1979). Faith and Belief. New Jersey: Princeton University Press.
- _____. (1981). Towards a World Theology: Faith and the Comparative History of Religion. Philadelphia: The Westminster Press.
- _____. (1997). Modern Culture from Comparative Perspective. Ed. John W. Burbidge. Albany: State University of New York Press.
- _____. (1998). Believing: An Historical Perspective. Oxford: Oneworld Publications.
- Söderblom, Nathan (1933). The Living God, Gifford Lectures. London: Oxford University Press.
- Topaloğlu, Aydın (2001). Teizm ya da Ateizm, Tanrı Tanımsızlığın Felsefi Boyutları. İstanbul: Furkan Kitaplığı.
- Tüzer, Abdüllatif (2000). "Çevirenin Önsözü". Martin Buber. Tanrı Tutulması. Ankara: Lotus Yayınları.
- Ünal, Mustafa (1999). Din Fenomenolojisi, Tarihçe, Yöntem ve Uygulama. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Watt, William M. (1982). Modern Dünyada İslam Vahyi. Çev., Mehmet S. Aydın. Ankara.
- Whaling, Frank (1984). "Introduction". The World's Religious Traditions; Current Perspectives. Ed. Frank Whaling. Edinburgh: T.&T. Clark Ltd.
- Yeşilyurt, Temel (2001). "Çevirenin Önsözü". Robert H. King. Tanrı'nın Anlamı. İstanbul: İnsan Yayınları.